

Անոր ծերացած ժամանակի պատկերն է այս, բարի ու գորովագութ ծերունայի դեմքը, որուն աչքերը սակայն չեն կորուսած երիտասարդական վառ աշխուժութեան մը ցոլքը ։

Յոհնային բժշկական հին պատմութեան մէջ կարեւոր դէմքն մըն է եւս, զոր այսուհետեւ յարկանք միշտ պիտի դիտենք Շաշեաններու, Սերվիշէնի, Սինապականի, Բարունակի եւ ուրիշ հին բժիշկներու հետ ։

Տեղեկութիւն չունինք, թէ Սարգիս Կարապետեան հետամնու էր բժշկական երկրի ալ գրեւոր, թէ թողած է գրուող սր եւ է վաստակ. սակայն դիտենք թէ թողած է նա ամենաշատրր զաւանդի, որոնք իւր անուան փառք եւ Ազգին ալ պատիւ եղած են ։

Անոր զաւակներուն արժանիքն է՝ Ջովու-նորանի Տիկին Թաւուհի Պարսիպանեան, մայր՝ Գրգու, Վահան եւ Բուրեն Պարսիպանեան էֆենտիներու, որոնցմէ Երկրորդը՝ Ջովուհիյի Ազգ-Վարչութեան արդի քաղաքական ժողովին Ատենակցան է ։

Դր. Սարգիս ունեցած էր մէկ արու զաւակ, Կարապետ Սերվիշէնի՝ որ ծանօթ վաճառական մըն էր Ջովուհիյի մէջ, փեսայ էր Բարսիշտատի Յակոբ Սպարթաւանի, եւ Ազգային Վարչական ժողովներու ալ գործօն մասնակցութիւններ ունեցած է. վախճանեցաւ այս տարի Մարտի էֆեն, թողովով աղէկի մը եւ մանջ մը՝ որ իւր բժիշկ հասուն անուանակրին է ։

Երրորդ զաւակն է, Տիկին Վասիլուհի Գաբրիէ Ճշմարտասեան. իսկ Չարբորդը, Տիկին Բրաթին Աշառեան, իւր հօրը բարեբաղկան ու մարդասիրական զգացումներուն հաստատարի՝ Ժառանգորդ, որ ոչ նուազ կարեւոր ծառայութիւններ մատուցած է Կ. Պոլսոյ Ազգ. Հիւանդանոցին, իրրեւ անդամ այս Հաստատութեան ինամակալ Տիկիններու միութեան ։ Տիկին Աշառեան ինքն ալ հասուցած է այնպիսի զաւակներ, որոնք՝ օրինակելի մայրեր եղած են այսօր Եւրոպական կամ Ամերիկեան մայրաքաղաքներու Հայ գաղութներուն մէջ ։

Բաւական իսկ են արդէն ասոնք, Սարգիս Կարապետեան անունն անմահացնելու. բայց եւս պիտի խնդրէի, որ՝ Ջովուհիյի Ս. Լուսաւորչեան Ազգ. Հիւանդանոցին ռադարձութիւնն ալ բաւահամբար արձանագրելու զայն Հիւանդանոցին մէկ անկիւնը, որպէս զի ներկայ եւ ապագայ սերունդներ ճանչնան Ջովուհիյի անդրանիկ Հայ բժիշկը՝ Դր. Սարգիս Կարապետեան, որ՝ մի դիտել, բժշկական Բռն կարեւոր ծառայութիւններ մատուցելով Տիկիններ՝ թաղաւած գուցէ եւ անհետացած Տիկին փառանքները ներքեւ ։

Անդա, 12/26 Դեկտ. 1903 :

Տօրթ. ՎԱՐՈՒՄ Ե. ԹՈՂԱՌՈՒՄԱՆ

1 "Արեւիշտ Գաւառ" Ջովուհիյի, ԼԳ. տարի, Թիւ. 10. 8 Մարտ 1903. Էջ 240 :

ԱՅՆԱՐԳԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՐԱՐԱՐՈՒ ՄԱՐԿԱՐԳՐԱՐՈՒ ՀԱՅԿԱՆԿԱՆ ՄԱՐԿԱՐ

(Զարուհի-Ռիւնի)

Հիշում է. Արգուլմայիք (724—743) կառավարիչ նշանակեց Հայաստանի վերայ Մալաթիայի Բարգուլմայիքին, որ՝ իրրեւ առաջապահ զօրք՝ ուղարկեց Սայիդ Ի. Ամիր Ի. Աւմար Ահաթաշին, նորա հետ միասին Իսաֆալ Ի. Մուլախի՝ Օբայիքին եղբայրներով հանդերձ, եւս Ջափանայ Ի. Հարիշ Ի. Խալիֆին (որ Ամիր Ի. Ռաբիայ Ի. Սաադի որդին էր), Ջուֆաֆին եւ Խալիֆին, որոնք Օմայր Ի. Հուբար Մուլախի որդիքն էին, Ալֆուրատ Ի. Սալման Արաֆին եւ Վալիդ Ի. Ալքաթայ Ալաաին ։ Սայիդ ճակատեցաւ Խալաբների հետ, որտաքեց նոցա Վարդանաւիկներով, որ սոքա պաշարած էին, եւ ի փախուստ զարկեց նոցա ։ Խալաբք եկան Մայմազ (սա Արապատականի գաւառներից մէկն էր) ։ Երբ Սայիդը պատրաստուէր հաւել նոցա հետ, նորան հասաւ Մալաթիայ Ի. Արգուլմայիքի թուղթը, որով նա նորան կը յանդիմանէր, որ՝ նորա զաւտեանն չպատեւելով՝ պատերազմած էր Խալաբների հետ. ապա նորան կը յայտնէր, որ (փախանալ նորա) զօրագլուխ է նշակակել Արգուլմայիք Ի. Մուլախի՝ Օբայիքին, երբ Սայիդ յանձնեց իւր զօրքը (սորան), Մալաթիայի հրեշտակը ձերբակալեց նորան, կապանքների մէջ տարաւ նորան Պարտաւ եւ դրեց բանտ ։ Խալաբներ հեռացան, հայաւաւած Մալաթիայից, որ սորա մասին դրեց Հիշումին. վերջինս նորան պատասխանեց՝

Դու կը թողնես նոցա Մայմազում, (Թեպէտեւ) նոցա կը տեսնես, եւ կը պարեն նոցա անհաստատ հողի վերայ ։

Եւ հրամայեց հանել բանտից Ահաթաշին ։ Մալաթիայի խաղաղութիւն շնորհեց Խալաբին բնակիչներին, հրամայեց նոցա ամրոցը քանդել եւ նոյն տեղ իրան համար ագարակ շինել, որ մինչեւ այսօր էլ "պատմիչատեղի" կը կոչուի ։ Ջարապի իշխանների հետ հաշտութիւն հաստատեց, իսկ Շարվանշահ, Լիւրանշահ, Տարաթարանշահ, Ֆրիանշահ, Ջարանշահ եւ Մալքաթայ տէրը (ի նշան հնադանդութեան) եկան նորա մօտ ։ Ապա Մալաթիայ արաւեց Բար (Դերբենդ). քաղաքի վերայ եւ նուաճեց զայն. ամրացում հասած էին 1000 առն խալաբք, որոց նա պաշարեց, նետելով նոցա վերայ քարեր եւ քարի ձեւով պատրաստած երկաթներ ։ Երբ այդ եւս չօգնեց, նա դիմեց դէպի այն աղբիւր, որանդից Անուշիրվան Շուր էր տարած գէպի նոցա Զրի պահարանը. հրամայեց գինու եղնք եւ ոչնդաներ եւ նոցա կեղտը եւ անգծատի հիւթը՝ աղբիւրի մէջ նետել. մի դիշերայ բնիմացքում շուրք որդնեցաւ, հասաւ եւ ապականեցաւ. իսկ երբ դիշեր եղաւ, թշնամիք թողնի ամրոցը եւ փախան ։ Մալաթիայ Ի. Արգուլմայիք բնակեցրեց Բար-էլ-աբար քաղաքում 14.000 զուլի Ասորիքի բնակիչներից, նշանակելով նոցա ռաճիկ. մինչեւ օրս էլ Բարի

1 Asa foetida, silphium.

բնակիչք այսպէս թոյլ չեն տալիս (նոր) կառավարին քաղաք մասանել, բայց եթէ նա իւր հետ (բերե) գրաւ՝ նոցա մէջ բաժանելու համար: Շինեց ուտելիքի եւ գարաւ շտեմարաններ, զինասուն, հրամայեց լեցնել ջրի պահարանը եւ պայմանեցրեց քայլքայլան քաղաքը: Մարտմայի հետ եր Մըրվան Ի. Մահմէդ, որ նոցա հետ միասին պատերազմեցաւ խաղաղութեան հետ եւ մեծ քաջութիւն ցոյց տւեց ճակատամարտերում:

Հիշած կառավարիչ նշանակեց Մալաւմայից յետոյ Սայիդ Ալհարաշին, որ մնաց այստեղ երկու տարի: Նորանից յետոյ կառավարեց Մըրվան Ի. Մահմէդ, որ բնակեցաւ Ախալ՝ում. նա նորոգեց գլաւուն քաղաքը, որ Պարսկից 40, իսկ Տիգրիսից 20 փարսան հեռի է: Մտնելով խաղաղաց երկիրը Ալանացոց գրան կողմից Ասիդ Ի. Ջաֆիր Ալաւալմիի՝ Եղեզի հօր՝ եւ Զարաբի Բաբել-Աբա արձանանդի իշխանաց հետ, Մըրվան յարձակեցաւ Սլաւոնների վերայ, որոնք խաղաղաց երկրում էին, գերեց նոցանից 10.000 ընտանիք եւ բնակեցրեց նոցա Կանիթում: Բայց Սլաւոնք՝ սպաննելով իրանց կառավարչին՝ փախան, եւ Մըրվան, հետամուտ լինելով, որք մասնեց նոցա: Երբ եկաւ խաղաղաց իշխանը ահաբեկ բազմութեամբ, որ Մըրվան, նաեւն էր, թափելով նոցա երկիրը եւ շլատելով նոցա զենքի զօրութիւնը, այս բանը լքացրեց նորան եւ երկիւղով լեցրեց նորա սիրտը: Երբ խաղաղաց Մըրվանին մտնեցաւ, առ նորան պատգամ ուղարկեց, որ նորան կամ իսլամ ընդունելու եւ կամ կռիւ հրախիւ: Նա պատասխանեց՝ «ես կընդունեմ իսլամ», ուստի ուղարկի ինձ մօտ մէկին, որ ինձ ուսուցանեմ: Եւ նա նորան մարդ ուղարկեց, որ ուսոց նորան՝ Ապա Մըրվանի՝ դաշն կապելով նորա հետ՝ նորան իւր տէրութեան վերայ հաստատելու հիման վերայ, բնակեցրեց նորան խաղաղների հետ միասին Լակիզների երկրի տափարակում, Սամարի եւ Էլպարանի մէջ:

Դորանից յետոյ Մըրվան մտաւ Սարիք երկիրը, յարձակեցաւ բնակիչների վերայ եւ տիրեց երկրի մօրցներին. Սարիքի իշխանը հպատակեցաւ նորան եւ խաղաղութիւն հաստատեց նորա հետ այն պայմանով, որ նա իւրաքանչիւր տարի 1000 տարուկ՝ 500 պատանի եւ 500 աղախին, սեւ մազերով եւ յոնքերով՝ նորան մատակարարէ. եւ նա կորեց նոցա (մազերի) մայրերը՝ եւս պարսաւորեցաւ 100.000 խալիֆ (ցորեն) մատակարարել պետական շտեմարանների համար: Մըրվան առաւ նորանից պատանդ: Ցուամանի՝ բնակչաց հետ եւս խաղաղութիւն հաստատեց այն պայմանով, որ նոցա տարեկան 100 զլուի տարուկ՝ 50 պատանի եւ 50 աղախին սեւ մազերով եւ յոնքերով՝ (նա կորեց մազերի մայրերը) եւ 20.000 խալիֆ (ցորեն) պետական շտեմարանների համար մատակարարեն: Մտնե-

լով Զերիկիրան երկիրը, Մըրվան հաշտութիւն կապեց երկրի իշխանի հետ այն հիման վերայ, որ նա իւրաքանչիւր տարի 50 զլուի տարուկ եւ 10.000 խալիֆ (ցորեն) մատակարարէ: Բայց Համազինի բնակիչք զկանգնեց խաղաղութիւն հաստատել նորա հետ: Մըրվան գրաւեց նոցա մօրցը մի ամիս պաշարելուց յետոյ, այրեց, աւերեց, իսկ իշխանին պայման դրեց, որ նա 500 զլուի տարուկ մի անգամ տայ. նորան այլ հնար չկար, եւ (նա համաձայնեցաւ) բայց գորանից տարեկան 3000 խալիֆ (ցորեն) պետական շտեմարանների համար մատակարարել: Այնտեղից Մըրվան եկաւ Սինդան (?) եւ նաեւնց երկիրը խաղաղութեամբ, պայման դնելով, որ նորա իշխանը մի անգամ 100 զլուի տարուկ նորան մատակարարէ. ուրիշ հնար չունենալով, նա համաձայնեցաւ բացի այդ տարեկան 5000 խալիֆ (ցորեն) ուղարկել պետական շտեմարանը: Ցարարիտանի բնակիչք Մըրվան պարտաւորեցրեց տարեկան 10.000 խալիֆ մատակարարել, իսկ Ֆիրլանշահի վերայ տուրք չդրեց նորա գեղիցիի երգեցողութեան, գովելի գործի եւ մեծ քաջութեան համար:

Դորանից յետոյ Մըրվան մնաց Լակիզների մօրցում, որոնք հրաժարեցան նորան որ եւ տուրք վճարել. ուստի նա այնտեղից մեկնեցաւ խաղաղաց իշխանի մօտ, որին սպաննեց նետով մի հովիւ, առանց նորան ճանաչելու: Մըրվան Լակիզների հետ խաղաղութիւն կապեց այն պայմանով, որ նորա 20.000 խալիֆ (ցորեն) մատակարարեն. կարգելով նոցա վերայ կառավարիչ խալիֆ ալ Սուլայմին, նա մեկնեցաւ Էլպարանի տիրով տօրցը, որ խիշ կը կոչէր եւ ծովին մօտ էր, նա հաղաւ դեցաւ նորան, ինքնելով զաղապին տափարակը: Մըրվան գրեց բնակչաց վերայ 10.000 խալիֆ տուրք: Հերիքին տիրով վերայ պարտաւորութիւն դրեց՝ առաջաւոր զնոյւմ գտանել լամն առաւ, երբ մուսլիմները արշաւելու ինչին խաղաղաց երկիրը, իսկ վերադարձին՝ յետապահ զնոյւմ: Ֆիրլանշահ պարտաւոր եր միայն նոցա արշաւելքին մասնակցել, իսկ Ցարարիտան չյետապահ գնդում գտանել արշաւելու եւ վերադարձին՝ առաջաւոր զօրքում: Մըրվան եկաւ Ծոռեկից երկիրը եւ պատերազմեցաւ բնակչաց հետ:

Երբ նորան հաւառ Աւիլի Ի. Եղիզի սպանան (744 թ.) լուրը, նորա զէմ ապստամբեցաւ Զարիւմ Ի. Նուէյմ ալ Ջուզամի. գալով Մուսաֆիր ալ Գաստարի մօտ (որին Ջուզամի խաբիւ լականն՝ Բարի (Դերբանդի) վերայ քաղաքապետ եր նշանակել), նա գտաւ նորան իրան համալիւս. սա գրեց Մուսաֆիրին կառավարիչ Հայաստանի եւ Արարատականի վերայ, իսկ ինքն գաղտ եկաւ Արտաշիւ. նորա հետ միացաւ քաղաքի գլուհիկ Ժողովուրդը. (ապստամբը) եկան Բաշարուս՝ եւ

1 Ջուհի Ի. Կէս Ալեքսանի, խաբիւլանաց զօրաւոր զլուրը, որ 745 թ. գրաւեց Բաքելուն:

2 խաբիւլանաց, որոնք 6 զլուսի որ աղանդների կը բաժանուի, կը նշովն Օսմանին եւ Ալիին եւ որպսակ պարտականութիւն կը համարեն ապստամբիւ ընդհանուր իմամ զէմ:

3 Ըստ Եսէսի քաղաք կը գտանէր Էրուսանից ոչ հեռի:

1 Սուրբութիւնս իւրին հնութեան կը պատմիր. Սորոնեանից թագաւոր Համմուրաբի (երբն 2250 Ն. Ք.) իւր՝ Նորիք գտնուած՝ «որինս գրքում, ճակատի մազեր կորել տալը նորա պատմութիւնից մէջ կը համարեն:

2 Modius. Սարիքում եւ Երկաթուղում հնութե գործանելի չափ:

3 Ըստ Istaxri փայտակարանից 7 փարսան հեռի է:

գտան իրանց համալսանքներ, որոնք միացան նոցա հետ, նոյնպէս եւ վարդապետներու՝ շատերը. նոյնը տեղի ունեցաւ, երբ ապստամբը անցան փայտակարան: Ապա Մուսափէր մնաց Յուսանում:

Մըլվան Ի. Մահմեդ նշանակեց Իսահակ Ի. Մուսլիմին կառավարել Հայաստանի վերայ, իսկ ինքն շարունակեց իւր մարտը Մուսափէրի հետ, որ (ամբացած) եր Սիսականի կիլաք առ բոցում:

Երբ փոխեցաւ հարստութիւնն եւ Սաֆֆահ արուստը (749—764) ամրապետ եղաւ, Մի. Նազեթի եւ Հայաստանի վերայ կառավարեց Աբու Ջաֆար ալ Մանուր. նա ուղարկեց խորատանից Մուսափէրի եւ նորա համալսանքի գէմ զօրապետներէ մէկից, որ ճակատեցաւ ապստամբների հետ, յաղթեց նոցա եւ սպանեց Մուսափէրին, փայտակարանի բնակիչը ամրացան կիլաք ամրացում զօրապետ Բիդազ Ի. Աֆթար փայտակարանացու հետ, բայց տախլեցան վայր ինանել՝ իրանց կեանքը ինչպիսիւ պայմանով:

Երբ Մանուր ամրապետ եղաւ (764—775), նա կարգեց Եղեզ Ի. Ուսայդ Մուսլիմին Հայաստանի վերայ կառավարել, որ նուանց Անանացոց գուռը, զրեց այնտեղ մի գունդ հնձեղազօր դիւանի՝ մարդկանցից, հայապանիցրեց Դանաւանքին եւ տախլեց նոցա Տալիվանը: Ապա Մանուրը հրամանով Եղեզ արգակեցաւ խաղաղաց թագաւորի հետ. կինը ծնեց նորան մի որդի, որ վախճանեցաւ, նոյնպէս եւ մայրը ծնունդէք ժամանակ: Մանուր ուղարկեց Եղեզին Երուսալէմ կիրը, որ ուներ նափոխ եւ աղէ հանքեր, եւ զրեց այն նորա իշխանութեան ներքոյ: Եղեզ շինեց Արթէ՛լ՝ մեծ եւ փոքր՝ քաղաքներ եւ բնակեցրեց այնտեղ Պաղեստինի ժողովուրդից:

Ինձ պատմել Ե Մահմեդ Ի. Իմայիլ Պարտաւի բոլոր ծերերի ստելով, թէ Երուսալէմ գաւառի Էամուրի (քաղաքը) իւր անունը կը սերէ Էամուր Ի. Էուզաբից, որ Երուսալէմ իշխան էր՝ Սայիդ Ի. Սալմ ալ Բահլիլի ի Հայո կառավարելու ժամանակ, ինձ աւանդել Ե Մահմեդ Ի. Իմայիլ ծերերի զրուցելով, թէ Հայերը ապստամբեցան Հասան Ի. Բահլիլի վրէժով: Այսպէս իսկ իսկապէս Մուսլիմ Օթայիլի հնամանայնոց յետոյ) հայ Մուշեղի (ܡܘܨܠܝܐ) առաջնորդութեամբ. ալ Մանուր ուղարկեց Հասանին օգնական զօրք Ամիր Ի. Իմայիլի հրամանատարութեան ներքոյ: Հասան ճակատեցաւ Մուշեղի հետ, սպանեց նորան, նորա քաղաքի իւրը զրեցաւ, եւ բարեկարգեցաւ երկիրը: Այս Հասանի անամբ կոչւած եւ փայտակարանի Հասան գետը, Պարտաւի Հասան այգին եւ Հասանիայ ագարակը:

Հասան Ի Բահլիլի յետոյ կառավարեցին հերթով Օման Ի. Օմարայ Ի. Խուրայմ, Ռաֆհ Ի. Հատիմ Մուհամմադի, Խուզայմայ Ի. Խալիմ, Եղեզ Ի. Մադիազ ալ Հայբանի, Օթայ-

զալահ Ի. Մահմեդ, Ֆադլ Ի. Եահեայ, Սայիդ Ի. Սալմ, Մահմեդ Ի. Եղեզ Ի. Մադիազ: Խուզայմայի կառավարութիւնն ծանր էր. նա հաստատեց Գուրնում եւ Դանիշլեանում երկրաշարժ, որ նորանից առաջ (այստեղ) գոյութիւն չուներ:

Հայաստանի իշխանը նստած էին իրանց երկրներում եւ նոցանից ամեն մէկը կը զայապաւնէր իւր գաւառը. երբ այստեղ կը գալէս ամիրապետի ոտնիկան, նոցա կը ջնարային նորա սերը գրաւել եւ, ինքն նա նոցա հետ աղին, բայց խիստ կը վարէր, նոցա նորան հարկ կը վճարէին, հակառակ դէպքում՝ նորան հրապարակօրէն կը հայհոյէին եւ կ'արհամարէին նորա հրամանն: Մամուրն (813—833) ամրապետութեան ժամանակ կառավարեց Խալիդ Ի. Եղեզ Ի. Մաւզեազ, որ կ'ընդունէր նոցանից բնծաններ եւ նոցա հետ բարեկարգար կը վարէր. բայց նորա այս վարմունքն նոցա վատթարեցրեց եւ գրգռեց Մամուրի նշանակած նորա փոխարդարներին գէմ:

Ամուստաֆ Քիլահի (833—842) զրեց Հասան Ի. Ալի Բազաղանին, որ յայտնի էր Մամուրի իշխան անամբ, այստեղ կառավարել. նա անփոյթ գտանուեցաւ երկրի եւ նորա իշխանների վերաբերմամբ, որոց հետ նա մեղմ կը վարէր, մինչեւ որ զօրացաւ նոցա ամբարտաւթիւնն գէպի սուլթանն եւ շարութիւնն կառավարիչների գէմ:

Իսահակակ Ի. Իմայիլ Ի. Էուզաբ, բանի Ումայի առաւելած սորուկը, նուանց Ալիք, իշխան Սահլ Ի. Սմաւտ յարձակեցաւ Հայաբար Ի. Կառու Օֆշինի՝ Հայաստանի կառավարել՝ վերայ եւ սպանեց նորա քաղաքաւորին, որ փնչեց հոգին: Ապա այստեղ կառավարեցին ոտնիկաներ, որոնք կ'ընդունէին երկրի բնակիչներից նոցա աւելորդ ինչքը եւ կը բաւականանային նոցա զլիւսհարկի մասով յարմար գէպքում:

Հաւատացելով ամիրապետ Ամուստաֆիլիլ ալա-Ալահ (847—861) իւր խալիֆութեան երկրորդ տարին կարգեց Հայաստանի վերայ Խուսուֆ Ի. Մահմեդ Ի. Խուսուֆ Ամարվալին, որ՝ գալով իսլամ՝ ձերբակալեց տեղի իշխան Բազաւա Ի. Աշուրի եւ տարաւ նորան Սամաւայ. այն ժամանակ թափուր մնաց երկիրը իւր իշխաններից, ապստամբներից եւ մեծամեծներից:

Իսկ Խուսուֆի օգնականն՝ Ալայ Ի. Ահմադ՝ գիմեց Սիսականի վանքն, որ յայտնի է Բաժակաց վանք անամբ եւ որ Հայաստանի բնակիչներից միշտ պատւած է եւ ուխտատեղի ծառայած: Ալայ փախչողներից նորա բոլոր ինչքը եւ սկսեց նեղել իշխաններին. սոքա՝ տեսնելով իրանց անտանելի եւ ոտնիկայի գրութիւնն՝ սկսեցին գրաւոր կերպով հաղորդակցել միմեանց հետ, մէկը միւսին գրգռելով անհնազանդութեան եւ ապստամբութեան: Գաղտ մարդիկ ուղարկեցան խալիֆեցիների՝ մօս (սոքա իրնաւոր՝ անամբ յայտնի բարբարոսներ են), որոնք գրգռեցին նոցա Խուսուֆի վերայ յար-

Ն Բնագրի ܐܬܝܚܐ Զարկաւ սեռալ է:

Ն Հմտ. Բաւալ Արքիւսակ Կ... եւ յաղաքս իւրինքն եւ անհնազանդութիւն իստիցն եւ բարոյցն կոյնն (բաւիլք լիւրն) իսահ (Ա. Ե.):

Ն Այսպիսի կը կոչէին զնաւորներ, որոց անուններն մատենի մէջ կը անցարցաւ եւ որոնք մշական առնիկ կը ստանային:

ձուկէլ, որովհետեւ նա կը տանէր իւր հետ նոցա իշխան Բազարաթին. երկրի իշխաններէնք եւ մեծա-
մեծներէնք իւրաքանչիւր ուղարկեց հենեալազօր եւ
հետեւում զօրապետեց նոցա օգնութեան: խաթե-
ցիք յարակցեցան իստափի վերայ Տարօնում,
մինչ նորա մարդիկ ջրած էին գիւղերում, սպան-
նեցին նորան եւ յափշտակեցին նորա ամբողջ
բունակը:

Հաւատացեալ ամիրապետ Ալմուտապիկի
ապա կարգեց Հայաստանի վերայ կառավարիչ
Բուզայ մեծին. սա եկաւ Բիթլիս եւ հերթակալեց
Մուսայ Ի. Զուբարիին: որին հաճոյ էր իստափի
սպաննում եւ որ՝ պահելով Բազարաթի կողմէ՝ օգ-
նած էր այս իրաւորեւ: Բուզայ պատերազմեցաւ
խաթեցոց հետ, որի մասնէնք եւ գերեց նոցանից
մեծ բազմութիւն: Ապա պաշարեց Աշտ Ի. Համ-
զայ Ի. Գազիկի Ասաղարակի իշխանին, ստիպեց
նորան վար իշխել իւր ամրոցից եւ տարաւ նորան
Սամաւայ:

Բուզայ տրուեց Վերք, յաղթեց Խաչակ
Ի. Խոմայիկին եւ սպաննել աւեց նորան կապանը-
նարի մէջ: Դեռեւ Վերք նա (այնտեղ) փոխա-
դրեց Աղւանից բնակիչներին: Աւհաստարակ խա-
թեցոցը Սիսակիանի Հայերին՝ ապստամբ, խա-
վարաբար քրիստոնեաներին եւ այլոց, մինչեւ որ
բարեկարգեցաւ երկրորդ արգարութեամբ, որ իրան
նմանք չուներ: Ապա մեկնեցաւ Սամաւայ 241 թ.

ՎԷՐԷ Ա ՄԻՈՒՆ

Բ. ՆԱԱԹԵԱՆՍ

ՄԱՅՆՆԱՌՈՍԱԿԱՆ

“ԱՅՅՈՒՆ”

Պատկերազարդ Օրացոյց Հանդէս 1904, Ծ. Թոփշեան
տպ. Թիֆլիս 1903:

Շատ չեն հայերեն լեզուաւ հրատարա-
կուած Օրացոյցները եւ այս քանի մը հատին
հրատարակիչներն ալ փոխանակ ընտիր, շա-
հաւէտ եւ ժողովրդեան մտաւոր զարգացման
ծառայող նիւթերով անոնց սակաւաթուովեան
տեղն ըստ իմիջ լեցնելու, “Իրանց հրատարա-
կութիւններէ միջոցով տարածում են ժողովրդի
մէջ այնպիսի նիւթեր, որոնք ամենայն իրաւամբ
կարող են մտաւոր բարոյական թոյն համա-
րուել... կարծես նպատակ են գրել՝ ագիտու-
թեան աւելի թանձր քօղով ծածկել միամիտ
ժողովրդի մտաւոր հօրիզոնը եւ սխաեմատիկ
կերպով ամրացնել նրա մտտիսպաշտութիւնը,
նախապաշարմունքն ու կուլտուրական յետա-
մադակութիւնը: Այս խօսքերով Ե. Թոփշե-
ան իւր “Այս” պատկերազարդ Օրացոյցին մէջ ու-
րիշ Օրացոյց հրատարակողաց դէմ բողոքելէն
վերջը՝ կը յայտնէ թէ ժողովրդեան այս խեղճ

վիճակին զարման տանելու համար է, որ ինքը՝
շատ մը գրագէտ ու մասնագէտ անձանց աջա-
կցութեամբը՝ ձեռք զարկաւ իւր “Այս” սե-
ղանի, պատի եւ գրպանի Օրացոյցներն հրատա-
րակել: “Որոնք բուն նպատակն են գիտութեան
լոյս սփռել ժողովրդի խաւար խաւերում, օգ-
տակար եւ անհրաժեշտ գիտելիքներ տարածել
հասարակութեան լայն շրջաններում եւ ըն-
թերցանութեան նիւթ մատակարարել...”,

Թոփշեանին “ԱՅՅՈՒՆ” սեղանի Օրացոյցը
(որուն վրայ է մեր մատնախօսականը) ստուգի-
լիս դիտած նպատակին հասնելու ամէն առաւե-
րութիւններով ու յատկութիւններով օժտուած
է. այնպէս որ եւրոպական այս կարգի օրացոյց-
ներէն վար չի մնար: — “Այս” Օրացոյցը
երկսիւն 500 էր ընդարձակ մասեան մըն է,
մաքուր թղթի վրայ եւ գեղեցիկ առաւելով
տպուած: Միայն թէ գրի եւ թուանշանի սխալ-
ները բազմաթիւ են: Այս վերջիններուն շա-
րուածքին ամենեւին մտադրութիւն չէ եղած.
մէկը վեր, միւսը վար, հաստ ու բարակ մեծ ու
պզտիկ թուանշաններ քովէ քով շարուած են,
որով գրքին ագեղութիւն մը կը պատճառեն:
Սակայն ասորք գրքին մեծամեծ քարեմանու-
թեանց քով եւ ոչ իսկ նկատի կ’առնուին.
Թոփշեան իրեն Օրացոյցին մէջ միայն այնպիսի
անձինք աշխատակից ընտրած է, որոնց անունը
հայ նշանաւոր գրագիտաց կամ մասնագիտաց
կարգը դատուած է: Անոնցմէ յիշենք հե-
տեւեանները՝ իրենց գրած յօդուածներուն
կարգաւ. Պերճ՝ Պոստեանց, Վարդօ, Հ.
Առաքելեան, Բժ. Ա. Բուգուղեան, Բժ.
Վ. Արծրունի, Գիտ. Փաշայեան, Տիկ. Հրանդշ,
Ա. Ահարոնեան, Յովհ. Թումանեանց, Ա. Զօ-
պանեան, Աղ. Դատուրեան, Ա. Խաչակեան,
Ղ. Աղայեանց, Ստ. Մախսանեանց, Լէօ: Ե. Թոփ-
շեանին “Այս” Օրացոյցին ուրիշ մէկ առաւե-
րութիւնն ալ է դոփշեւորդ Էլլալը: Քանի մը
փոքր պատկերները զանց ընելով յիշենք հե-
տեւեանները. Դիկողայոս Բ. կայսր Ռուսաց,
Ախալքախի, Շամսաբեկի հայ տիկնայք եւ Ղա-
զարեցի հայ արք. Յուզուած ծովը, քանի մը
քաղաքներու տեսարանները, Բաքի, Տիկ. Սի-
րանդշի եւ ուրիշ քանի մ’անձանց պատկեր-
ներ: Գրքին ետեւը չորս հաստ թղթի վրայ
գունաաւաղ 7 պատկերներ տպուած են: Ահա
այս է “Այս” սեղանի Օրացոյցը ընդհանուր
պատկերը, տեսնե՛ք այժմ թէ ինչ նիւթեր
զետեղուած են մէջը, որմէ գրքին արժէքը
առաւել եւս պիտի երևայ: